

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Megemlékezés Zipsér Keresztély Andrásról, születésének 200. évfordulóján

*Dr. Csíky Gábor**

(1 ábrával)

ZIPSER Keresztély András ezelőtt 200 esztendővel, 1783. november 25-én született Győrött. Neve egybeforr az immáron 135 esztendőös Magyarhoni Földtani Társulat alapításával.

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók VIII. vándorgyűlése Sopronban, 1847. augusztus 11-én ült össze. ZIPSER K. A. besztercebányai tanár „Javaslatok földismeii bányász egyesület alapítására Magyarországon” című előadásában indítványt terjesztett elő, melyben hangsúlyozta a hazai bányászat nagy fontosságát, adatokkal bizonyítva, hogy 1740—1780 között még virágoztak a felvidéki és erdélyi, európaszerte híres arany, ezüst és egyéb ércbányák, de az utóbbi 40-50 esztendőben erősen hanyatlóban vannak. Véleménye szerint ezt a hanyatlást gátolni lehetne az ország ásvány-földtani viszonyainak részletes kutatásával, mert „a bányaterméknyek és keresett ércek holléte bizonyos törvényeknek van alávetve, melyeknek kinyomozására és figyelembevételére a bányásznak különös gondot kell fordítani, ami multhatatlanul feltételezi, hogy a természettudományokban nem lehet egészen járatlan s nem nélkülözhet némely földismeii tapasztalatokat, ha a használható ércek felkérése körül sikeresen akar fáradozni.” Majd így folytatja: „A közjólétet csak azáltal vívhatjuk ki, ha az ország előnyeit, földjének termékenységét s a kincseket, melyek annak hegyeiben s bérceiben rejlenek, ismerjük és magunkévá tesszük.” -- Ma is helytálló szavak! Ennek érdekében javasolja földtani-bányászati egyesület alapítását.

ZIPSER K. András tehát a társulati gondolat atyja, melynek megvalósulásához a helyet és körülményt Vidéfalván 1848. január 3-án a KUBINYI testvérek, Ágoston és Ferenc és társaik biztosították, majd pedig dicső elődeink, a század második felében SZABÓ Józseffel az élen lerakhatták az alapot, amelyre fölépült a ma már 135 éves Magyarhoni Földtani Társulat, az első természettudományi egyesülete hazánknak, amely valamely tudományág művelésére önállóan megalakult, s az egyetlen, amely azóta is megszakítás nélkül működik. Így jelenleg az ország legidősebb hazai tudományos egyesülete. VÉNDL Aladár professzor megállapításával egyetértve kimondjuk: „A Magyarhoni Földtani Társulat 1848-ban alakult”; ez számunkra a harmadik helyet biztosítja, megelőzve sok nagy nemzetet, ami nem kis dolog.

Érdemes kiemelni, hogy valamennyi hazai tudományág között a földtan volt az első, amelynek művelésére külön, önálló társulat alakítását határozták

* H-1055 Budapest V., Honvéd u. 40.
Előadta a Társulat közgyűlésén, 1933. III. 16-án.

Dr ZIPSER KERESZTÉLY ANDRÁS.

el. Ezzel megelőztük a hazai bányászokat is. Mindez kihangsúlyozza ZIPSER K. András elévülhetetlen érdemét, akinek egész életét a munka és a haza szeretete, a becsület, a tisztesség és főleg a lelkesedés jellemezte.

Vessünk egy pillantást ZIPSER életpályájára is. Tanulmányait Besztercebányán, majd a pozsonyi liceumban végezte, ahol filozófiát és teológiát tanult. 1803-ban Brünnebe hívják, a neves ANDRÉ-féle nevelő intézetbe, tanítani. ANDRÉ-nak „Hesperus” nevű folyóiratában, mint munkatárs tevékenykedik. 1807-ben apja kérésére visszatér Besztercebányára, ahol feleségével együtt leánytanító és -nevelő intézetet alapít. Intézeti tevékenysége mellett azonban a besztercebányai evangélikus gimnáziumban is tanít 1810-től, mint természetrajz tanár, elsősorban ásványtant. Ekkor ismerkedett meg vele a két, itt tanuló KUBINYI fiú. ZIPSER 1815- és 1817-ben gyalog bejárta és tanulmányozta Lengyelországot és Poroszországot. Megfigyeléseit a Leonhards Taschenbuch für die Mineralogie, a Magazin der Pharmazie és az Iris című folyóiratokban közli.

1817-ben jelenik meg Sopronban főműve, a Versuch eines topographisch mineralogischen Handbuches von Ungarn, amely a magyar ásvány-földtan első, kezdeti szakasza irodalmának egyik fontos műve. Ennek adatait BEUDANT is felhasználja és idézi közismert monográfiájában. Feltehetően kevesen tudják, hogy BEUDANT-nak 1818. évi magyarországi tanulmányútján ZIPSER volt a vezető-útitársa.

ZIPSER sok külföldi elismerést, magas fejedelmi kitüntetések, ajándékokat kap, sorsa mégis rosszra fordul. Feleségének 1859-ben bekövetkezett halála által lesújtva nevelőintézetét megszünteti. Ezután csak szűkösen él, az értékes ajándékokat, kitüntetésekét lassanként kénytelen értékesíteni, hogy betevő

fatját biztosítsa. Nevelői és tanítói működése elismeréseként a király Ferenc József-renddel tünteti ki — ez az egyetlen magyar kitüntetés — és halála előtt két évvel nyugdíjat is kap. Ez megkönnyítette ugyan sorsát, de legyengült szervezeten már nem sokat segített. Még jelen volt Pesten a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1863-ban tartott IX. vándorgyűlésén, itt szóval fel utoljára. „Doctor ZÍPSER Endre hazánkfia és tudósaink jeles veteránja szót emel mondván: hogy bár német nyelven és német ruhában szól, azért magyar érzet lakik s magyar szív dobog keblében, 80 éves életének munkásságát is azon magyar hazájának óhajtja szentelni, melynek emlékét magával viendi azon útjára is, honnét még senki sem tért vissza. E meleg szavakat harsogó éljen követé.” Ekkor már beteg volt és a következő évben, 1864. február 20-án csendesen elhunyt. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók azévi, X. marosvásárhelyi vándorgyűlése, KUBINYI Ágoston indítványára, elhatározta, hogy emlékeztére közadakozásból sfiremléket állít Besztercebányán, ami meg is történt.

ZÍPSER K. András kiváló pedagógus volt és kiváló, éles szemű és eszű megfigyelő. Ennek köszönhető, hogy helyes érzéssel meglátta egy olyan kollektív összefogás, társulás szükségességét, mely a földtan céljait s ezáltal a hazai bányászat fellendítését, tehát a haza javát szolgálja. Igen nagy érdeme még, hogy a külföldet megismertette hazánk ásványvilágával. Igen aktív tagja volt a jénai Ásványtani Társaságnak és jénai levelezéséből derült ki az, hogy az első hazai helyi bányászati egyesület Selmecebányán alakult meg 1810-ben, JÓNÁS József selmeci bányamérnök jóvoltából. Vele, aki könyvének előszavát is megírta, közeli szakmai és baráti kapcsolatban volt.

Végezetül még valamit: ZÍPSER még a magyar ásvány-földtan történetének első, kezdeti, hősi korszakának gyermeke volt, bár túlélte azt. Ez a korszak az 1760—1825 közötti időt foglalja magába s erről a korszakról az utókor vagy megfeledkezik, vagy nem sokra tartja azt. Ki-ki hogyan látja! Van, aki szerint a hazai földtan BEUDANTTAL kezdődik, sőt van, aki a hazai földtan történetét SZABÓ Józseftől számítja. — Hát nem egészen így van! Ennek a hősi korszaknak a képviselőit akkor jobban ismerték extra Hungariam, azaz külföldön, mint ma sokan, itthon. Ennek a korszaknak hazai képviselői, így FICHTEL János, FRIDVALDSZKY János, BORN Ignác, MÜLLER Ferenc, BENKÓ Ferenc, ZAY Sámuel, JÓNÁS József amúgy jogászok, orvosok, teológusok, ill. bányamérnökök, de mind autodidakta természetbúvár mineralógusok voltak, akár ZÍPSER, viszont egyben a hazai földtudományok úttörői is és ez a lényeg, ez teszi őket nagygyá. Hagyatékuk: kisszámú mű, szakirodalmunk klasszikus művei, kútfoái, forrásai, a megmaradt (ismert, esetleg lappangó) kéziratok és nagy buzgalommal, gonddal, szeretettel begyűjtött és rendezett ásványkőzet gyűjteményeknek sajnos csak töredéke, megmaradt darabjai. Ezek a tárgyi emlékek, bizonyítékok hirdetik ennek a kornak és tudányszerető fiainak lelkes, úttörő munkásságát, életművét, akik jóban, de többnyire rosszban a tudományt és hazájukat önzetlenül, áldozatosan szolgálták. A kor szellemében, amelyet ZÍPSER főművének mottója hívón fejez ki: „Lass mich geh'n auf deiner Spur, süsse, heilige Natur” (szent Természet, engedd, hogy nyomdokaidban járjak).

Akiket felsoroltam, nem voltak mind magyarok. Németül és latinul írtak és beszéltek, de szerették ezt a földet, melyet hazájuknak vallottak, s első sorban ezért megérdemlik, hogy megemlékezzünk róluk némelykor — így most is, március idusán.

Irodalom — References

- BEUDANT, F. S. (1822): Voyage minéralogique et géologique en Hongrie pendant l'année 1818. I—IV. k. Paris.
- CHYZER Károli (1890): A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek története 1840-től 1890-ig. Sátorajághely
- CSIKY G. (1981): A magyar természetvizsgálók szerepe a jéni „Mineralogische Societät” működésében és ennek hatása a hazai földtudomány kialakulására — Földtani Közöny, 111. k. pp. 338—349.
- ESMARE, Jens (1793): Kurze Beschreibung einer mineralogischen Reise durch Ungarn, Siebenbürgen und das Banat. Freyberg.
- KNÖFFLER Vilmos (1865): Emlékbeszéd SCHMIDT Adolf, LANG Ferencz és ZIPSER András felett — Magyar Orvosok és Természetvizsgálók munkálatai, 1864. X. nagygyűlés. Pest
- KOCH S. (1853): A magyar ásványtan története. Budapest
- KOVÁTS Gyula (1852): Első jelentés a magyarországi földtani társulatról. Pest
- KRENNER József (1902): Az ásvány-öslénytár története. In: A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene. Budapest
- KUBINYI Ferencz (1856): Doctor ZIPSER Keresztély András életrajza. Pest
- MAJZON L. (1874): A két KUBINYI és a Földtani Társulat — Földtani Közöny, 104. k. pp. 209—220.
- MAJZON L. (1874): Emlékezés ZIPSER Andrásra — Földt. Tudománytörténeti Évkönyv 1973. 2. sz. pp. 15—21.
- SZÉKELY L. (1969): Egyesület-alapítási törekvések az Országos Bányászati és Kohászati Egyesület megalakulása előtt — BKT. Bányászat 102. évf. 3. sz. pp. 205—210.
- VENDL A. (1958): A százéves Magyarországi Földtani Társulat története — Budapesti Műszaki Egyetem központi könyvtára, műszaki tudománytörténeti kiadványok, 9. sz. Budapest
- ZIPSER K. András (1817): Versuch eines topographisch-mineralogischen Handbuches von Ungarn. Oedenburg

A kézirat beérkezett: 1983. IV.

In memoriam A. K. Zipser, on the 200th anniversary
of his birth

Dr. G. Csiky

A. K. ZIPSER (1783—1864), scientist, secondary school teacher in the town of Besztercebánya (now: Banská Bystrica) was the founder of the Hungarian Geological Society (1848). One of the pioneers of the first, „heroic” epoch of mineralogy and geology in Hungary (1780—1825); he was the guide of F. S. BEUDANT during his study tour in Hungary (1818). In his main work entitled „Versuch eines topographisch mineralogischen Handbuches von Ungarn” (Sopron, 1817) the mineral occurrences and mineral species of Hungary are described. It served for a long time as an important reference work.

Manuscript received: IV. 1983.